

Анастас Геров

ОТЗИВИ

ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКИ КОНФЛИКТИ 1880-1908 гг

(477 страници с приложенията), Автор: Спиридон Сфетас, изд. Епикентро 2008 г.

(Σπυρίδων Σφέτας, Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880 – 1908)

Трудът обхваща 477 страници с приложенията. Авторът във въведение, четири глави, и заключение описва българо - гръцките отношения през посочения в заглавието период, наблягайки в по-голяма степен върху възникналите неблагоприятни аспекти в двустранните отношения след създаването на българската държава през 1878 година. Накрая е дадена библиографска справка и именник на описаните лица. В приложение са дадени фотокопия на документи и снимки на гръцки и български дейци, описани в труда.

По неписано правило е възприето отзивът да посочи положителните страни на даден труд и в заключение да се посочат някои недостатъци или пропуски. За съжаление, прочитайки написаното от автора, непредубеденият читател остава с впечатление, че публикацията е израз на политическа поръчка и в голяма степен обслужва ретроградни цели, подобно на издания в Гърция преди около 15 години фамозен "помашки речник", на новосъздаден "помашки етнос". С оглед на това, този път ще нарушим традицията и ще посочим предимно някои от забелязаните необективни тълкувания, оценки или пропуски.

Във въведението авторът подчертава, че за «първи път Гърция и България, освободени от товара на миналото, свързан с териториалните препирни и малцинствените въпроси, имат възможност за развитие на по-широко икономическо сътрудничество като членове на ЕС и НАТО» и «за първи път руското присъствие в България не представлява за Гърция източник на безпокойство, но и възможност в рамките на глобализираната икономическа система.». От гледище на автора възникналите смутове през споменатия период се дължат на факта, че гърците и българите не са положили едновременно своето начало за своето национално пробуждане. Според него закъснението на българите се дължало на следните четири фактора: «1) Липсата на българска диаспора в Западна Европа, която би могла да приеме и да оползотвори влиянието на европейското просвещение, както това стана с гърците и сърбите. Имаше българска колония в Одеса, но тя беше под влияние на елинизма, 2) липсата на църква, която да съхрани българската средновековна традиция след унищожаването на Охридската архиепископия (1767 г.), 3) присъствието на силна турска армия по българските земи, способна да потуши бунтовете на българите и 4) силното цивилизационно влияние посредством Вселенската Патриаршия и гръцките общини в България. Понятието "грък" означаваше просветен и богат, докато понятието "българин" означаваше недосялан и невъзпитан човек».

Този последен четвърти фактор за българското късно пробуждане е необясним защото според твърдението на автора «цивилизационното влияние на елинизма, посредством църквата или чрез училищата, предоставящи светско образование, не е било еманация на един организиран план на гърците за елинизирание на българите, но естествено следствие на стопанското и духовно излъчване на елинизма». Интересно съждение също така е, че «учителите, власи или арнаути, никога не са подчертавали пред българските ученици, че те са гърци или, че те трябва да се погърчат». Естествен е въпросът къде са били през това време гръцките учители а децата са били обучавани от власи или от арнаути. Ако човек направи справка в тълковния речник на гръцкия език, издание на О.Е.Е АТЛАС, Атина, 1960 г. от колектив от 10 филолози (Т. Гулас, С. Херетакис, С.А. Папастаматиу, И. Цакири, М. Янакопулу, А. Папандреу, М. Лилис, на стр.393-394 под понятието "влах", (βλάχος, βλαχάκι = αγροίκος, άξετος) трябва да се разбира човек от влашки произход, който е селяндур, грубиян, необразован, недосялан, селяндурски,

нетактичен, изостанал в културно отношение човек. А под понятието “арнаутин” (αρβανίτης), трябва да се разбира: а) - албанец и б) – груб, арогантен, тираничен, деспотичен, упорит човек. Такива ли са били, според автора, учителите, обучавали българите?. От недодялани учители не могат да излязат просветени лица.

Засяга се въпроса на борбата за самостоятелна българска църква, въпреки, че “дългогодишното подчинение на българите на вселенската патриаршия не беше създадо проблеми на съжителството между гърци и българи. Патриаршията не беше приложила конкретен план за насилствено елинизирание на българите. Проблемите възникнаха когато българите започнаха да поставят въпроса за създаване на автокефална българска църква, без да бъде създадена българска държава”. Такива твърдения звучат, меко казано, твърде наивно. Достатъчно е човек да прочете “Житие и страдания беднаго Софрония”, за да разбере отношението на патриаршията към своите “братя во Христе”, много преди българите да вдигнат глава за самостоятелна българска църква. Апогеят на тази позиция на патриаршията получи своите изяви по време на борбата за самостоятелна българска църква. Могат да се споменат много примери от средата на 19-ия век до началото на 20-ия век: Одринският гръцки владика Дионисий, впоследствие издигнат за патриарх, по време на Берлинския конгрес събрал под молби, написани на френски език, подписи от населението с печати от кметове, че населението в Тракия искало да си остане под турско управление, като подвел хората, че в молбите пишело да не се връщат турците. Когато на 31 януари 1879 г. в Одрин се явил новият валия Рауф, Дионсий го поздравил с думите: “Досега християните бяха в робство, но днес като влизат отново под защитата на тюрското правителство, те вечно ще се наслаждават на пълна свобода и благоденствие”. Благодарение на високия патриотичен дух и жажда за свобода, всичко това завършило трагикомично. Повлечен като мърша по стълбите на митрополията от огромна маса възмутени жени, без килимьвка, без обувки, той станал за смях пред населението на града. (вж. Анастас Сп. Разбойников, д-р Спас Ан. Разбойников: “Населението на южна Тракия с оглед народностните отношения в 1830,1878, 1912 и 1920 година”, изд. Карина М. Тодорова, София 1999 г. стр.221). А един от най-злостните врагове на българщината – Костурският митрополит Германос Каравангелис на въпрос на каймакамина на град Костур защо той подкрепя тюрската власт срещу своите едновеци християни, без смущение отговаря, че за да настъпи времето на елинизма най-напред трябвало да се разправи с основния си враг – българите. Всеизвестна е снимката с образа му в компанията на тюрски военни от времето на Илинденското въстание, показваща участието му в бомбардирането с топове на българските села от турците. Екзарх Йосиф Първи характеризира патриарха като орган на гръцката пропаганда. За третирания в труда период става все по-очевидно, че вселенската патриаршия хармонизира политика си с тази на гръцката държава по македонския въпрос. По същество това е заговор на вселенската патриаршия и гръцкото правителство за унищожаване на българщината в Македония.

Описано е поведението на Русия преди и след създаването на българската Уния, както и подписването на 20 февруари 1870 г. на султански ферман за създаването на българската екзархия, обхващаща първоначално 15 епархии, включително и във Велес. Посочена е ролята на Георги Раковски идеолога на борбата за освобождение на България от тюрско иго. Подчертава се, че “българите не успяха да организират едно революционно движение с голям обхват както гърците и сърбите, за да интернационализират българския въпрос”, като се посочва и фактора състояние на модернизиранията османска армия през втората половина на 19-ия век. Дава се оценка и на руско – тюрската война и на Санстефанския договор, който “нарушил” вътрешнобалканското равновесие и равновесието в международните отношения. Създаването на българската държава, макар и не в етническите си граници предизвика тревога сред гръцките политически кръгове и това накара “Гърция да пренасочи отношенията си с

новото българско княжество". Лайтмотивът на изследванията на автора се свежда до следните основни направления по отношение на гръцката политика към българското княжество: 1) Съдбата на елинизма в българското княжество и Източна Румелия 2) Предпоставки за отмяна на българската схизма 3) Определяне на сферите на влияние в Македония.

Авторът използва непубликувани документи на гръцкото министерство на външните работи и на българските държавни архиви, личния архив на Стефанос Драгумис, непубликувани немски, австрийски и английски архиви, публикувани размишления в документи, които имат връзка с темата, както и избрани статии от гръцкия и българския печат. В публикацията се цитират избирателно значителен брой публикации на български автори, вестници и документи от това време.

Отделните глави третират въпроси на вътрешнополитическите борби в новосъздаденото княжество. Към всяка глава има обширна част, която третира съдбата на гръцкото малцинство в княжеството и борбата му за съхранение на своята идентичност и правата си. По-голямата част (около 2/3) на книгата е посветена на тези проблеми. За сравнение в скоби са дадени страниците, които третират тези проблеми. Отделните глави с подзаглавията към тях са: глава първа (общо 60 страници)- гръцко-българските отношения по време на управлението на Батемберг (1880-1886 гг) със следните подзаглавия: Създаване на автономно български княжество, Въпроси на гръцко-българските отношения (елинизъм в българското княжество и Източна Румелия, българската схизма, определяне сферите на влияние в Македония), Образоването на Източна Румелия, дискриминация спрямо елинизма и присъединяването ѝ към княжество България (за тази глава 43 страници или повече от 2/3 от текста е посветен на "злощастната" съдба на елинизма в княжеството и в Източна Румелия).

За разлика от Гърция и Сърбия, които създават своите конституции (съответно през 1864 и 1888 гг) въз основа на вътрешни борби, българското княжество получава своята конституция предимно като външен "подарък". И консерватори и либерали са привърженици на модернизацията на страната. Обществената база на либералите в България бяха селяните, на които се разпределиха османските поземлени имоти.

Поради своето геополитическо разположение, княжеството се превръща в поле на съперничество между Великите сили, особено на Австро-Унгария и Русия, изразено особено отчетливо в строежа на ж.п. мрежата и в корабоплаването по река Дунав. България се стреми да обвърже страната с Македония, не само заради факта, че смята населението за свое по език, вяра и манталитет, но и с цел да неутрализира стремежа на Австро-Унгария да се насочи на юг.

На първия дипломатически агент Анастасиос Византиос, изпратен в София през май 1880 г., е възложена задачата да предприеме действия за постигане на благоприятни за Гърция резултати по горепосочените три основни направления. Изразявайки недоволството си от постигнатото и от фриволното му и разхитително поведение от него, за което се цитира и "Български дневник" на К. Иречек, впоследствие Трикупис прави заключение, че "българите все още не оценяват правилно нещата и не се ръководят от духа на размени така, че да направят необходимите отстъпки, за да се постигне необходимото сближение на елинизма с българщината. По отношение на въпроса за отмяна на схизмата, той смята, че екзархията представлява националния въпрос, църковната му форма на политическата страна на македонския въпрос.

Авторът смята, че в Източна Румелия гърците са имали значително влияние, но при изработването на конституцията с помощта на генералния консул А.Н. Церетелев тяхната роля била ограничена. Според руските власти броят на гърците в Източна Румелия е 42516 души или около 13 пъти по-малко от българите (537231 души) или те са само 5,2% от общия брой на жителите (815513 д.). С причисляването на патриаршистите към гръцкия елемент общият им брой в Източна Румелия според автора е около 70 хиляди души. Българските източници

(например К. Костадинов в изследване си за антигръцкото движение във Варна в началото на 20-ия век) гърците са почти 70 000 души като са доминирали количествено като етнос само в пет града – Анхиало (Поморие), Месемврия (Несебър), Кавакли (Тополовград), Станимака (Асеновград) и Созопол. “Културното им влияние обаче далеч надхвърля рамките и възможностите, обективно съществуващи или наложени от тях”. Това се дължи на т.н. “гъркомания” поради забавените възрожденски процеси, чиито пагубни последици водят до подмяна на езика и културата на българите. Това ги превръща не само в гърци, а във фанатични гръцки шовинисти – «модерни еничари». Рецидиви на това явление може да се наблюдават и в наши дни. Парадоксално е, че това се наблюдава особено сред потомците на прогонените от гърците бежанци от Македония и Тракия. Немалка роля за това играе и гръцката държава, подпомагаща гръцки клубове, неделни гръцки училища, организиране на курсове по гръцки език, безплатни екскурзии до Гърция и т.н.

След създаването си българската държава се «развиваше като активен противник на елинизма в междинната зона на македонското пространство, където националните идентичности бяха рехави». Гърция направи всичко възможно да реструктурира силите си и в следствие да обърне нещата в своя полза (стр.101).

Втора глава е посветена на поведението на Гърция и България в сянката на руско-българските противоречия след детронирането на Батемберг и началото на съперничеството за Македония.

Дадена е висока оценка на управлението на Стефан Стамболов когато княжеството постига забележителни успехи, оценени като икономическо чудо. Армията се модернизира и българите получават прозвището «прусаки на Итока». По отношение на външната политика също са постигнати успехи, като са получени 2 султански берата за назначаване на екзархийски епископи в Скопие и Охрид и ще 2 берата за Велес и Неврокоп. Победата на България в сръбско-българската война 1885 г и твърдото поведение срещу руския натиск репектираха правителството на Трикупис. Българската победа представляваше доказателство, че Гърция ще си има работа с един твърд съперник, особено ако не се постигне разбирателство в двустранните отношения. По това време основните въпроси бяха църковния и македонския. Според гледището на гръцкото правителство в централната зона на Македони наследението имало нестабилно национално съзнание и би могло да приеме както българска така и гръцка идентичност. Гърция има претенции към южната зона на Македония, включваща линията Битоля, Солун, Серес и Струмица. Гръцките планове са представени на руски посланик в Атина – Бизов, като гръцкият премиер предлага Русия да бъде арбитър за определяне сферите на влияние в Македония, с което се определяло бъдещото на Балканите. Позицията на Русия зависела от това дали Гърция нямала да се подаде на антируско влияние, на което Трикупис отговорил, че «гърците не са толкова непоследователни както българите» (стр.155). Очевидно Гърция се старее да извлече максимална полза от българско-руските противоречия и настъпил срыв в отношенията между княжеството и Русия, но се съобразява и с отношенията на Австро-Унгария и Англия, провеждащи балансирана политика спрямо двете страни, Гърция и България, особено що се отнася до Македония.

През 1891 г. Трикупис посещава Белград и София. Стамболов му отказва да се създаде съюз за разделяне на Македония. В писмо до Вълкович Стамболов отбелязва, че заключението му е, че между Черна Гора, Сърбия и Гърция има договореност за общи действия в Македония. Цитиран е българският вестник «Свобода», където Стамболов разкрива неискреността на Гърция и Сърбия. Основата на българската външна политика по това време, определена от Стамболов, се свежда до запазването на добри отношения с османската империя, укрепването на училищното и църковното дело в Македония. Като недостатък на политиката на Стамболов авторът определя, че въпреки отхвърлянето на Русия и свързването на бъдещето на България със Запада,

образецът за подражание не е либерална Англия или демократична Франция, а Германия на Бисмарк. Либералните принципи очевидно все още не са пуснали дълбоки корени сред българското общество по това време.

В следващата глава основно внимание при новите условия на руско-българското помирение се обръща внимание на църковния, македонския въпроси и на търговско –икономическите отношения между двете страни. Посочва се стремежът на Русия за вдигането на схизмата, като се подчертава, че “патриаршията следва да назначи български епископи във всички македонски епархии където българската народност е преобладаваща, да се разреши свободен обред на славянски език, да се погрижи за обучението в енорийските училища, да се въведе елементарно преподаване на народните езици (стр.229) Обратно, гръцката политика, се свеждаше до заличаването границите на елинизма и на славянизма. Критерий за сферите на влияние в Македония според българите е езикът, докато според гърците – религиозното съзнание (патриаршисти и екзархисти). Гръцката страна настоява за определяне на гръцката и на славянската зона в Македония и за екстрадиране на екзарх Йосиф Първи от Константинопол. Политиката, определена от кабинета на Теотокис начерта основните направления, които се свеждаха до формиране на приятелски отношения с османската империя, запазване статуквото в Македония, като се задейства гръцкия елемент там в съответствие с гръцките интереси.,

В последната глава се разглеждат събитията след Илинденското въстание и антигръцките митинги в България, предизвикани от гръцката въоръжена пропаганда в Македония. Разколът във ВМРО след въстанието и взаимните убийства сред македонските революционер подпомогна гръцката т.н. “македонска борба”. Само мимоходом се споменават кървавите събития в село Загоричани, предизвикани от главорезите на гръцките банди. Това е единственият сблъсък, споменат от автора, предизвикан от гръцка страна. Естествено, спестява се да се спомене къде се намира това селище, както и за злосторствата на гръцките банди в останалите селища в Македония, описани документално в книгата на Стайко Трифонов и Величко Георгиев, “Гръцката и сръбска пропаганда в Македония, края на XIX- началото на XX век”, издание на МНИ - София, 1995 г.

Може да се разбере пристрастността на автора към проблема за протестното движение на свободното българско гражданство, предизвикано от зверствата срещу нашите кръвни братя в Македония. Той посвещава публикацията си на паметта на дядо си – източно румелиец. Но си спестява обяснението защо и от кого са предизвикани сблъсъците срещу гърците по Черноморието и в Източна Румелия Те са отговор на зверствата в Македония, в които са замесени и владици. Турското правителство е поискало отзоваването на девет гръцки владици от Македония. Митрополитът на град Драма Хрисостомос е отзован по искане на английското посолство. Значителна част от европейския печат подкрепя българските действия. Лондонският вестник “Таймс” помества протестно писмо на гръцкия посланик, но подчертава, че нахлуването на гръцките чети в Македония е най-голямото зло за тази и без това размирна област”. В реч пред английския парламент един оратор заявява: «Аз няма да изброявам гръцките зверства в Македония, защото би станало нужда да се отстрани публиката и да се говори при закрити врати». Румънският посланик в Австро-Унгария в изявление до местния печат твърди, че «най-опасен и отвратителен агент е панелинистичното духовенство», и добавя: «Навсякъде където има гръцко владишко седалище в Македония, пазенето на реда трябва да се повери на консулите на Великите сили».

Гръцкото население разполага с всички права, предвидени в българската Конституция. След освобождението на България то избира свои представители в парламента като от 1887 до 1901 г. са избрани 17 депутати. Гърците имат общински съветници и кметове, както и държавни чиновници във всички ведомства. През 1896 г. на държавна служба са 126 гърци, от които най-

много, 40 души, в Министерство на вътрешните работи, главно лекари, и 27 души в Министерството на войната.

Гърците упражняват свободно всички професии, даже те са част от търговско-промишления елит на България. В промишлеността се ползват от всички привилегии по Закона за насърчаване на местната индустрия, в търговията притежават някои от най-крупните предприятия и т.н.

В църковно отношение гърците са организирани в пет епархии с титулярни митрополити (Варна, Анхиало, Созопол, Месемврия, Пловдив), назначени от Цариградската патриаршия. Гръцкото население, което по това време брои 70 хиляди души притежава 125 църкви и манастири, а 2 900 000 българи през 1906 г. едва 1883 г., т.е. като качествено отношение три пъти по-малко. Това са стари църкви построени с общи средства. Поддържат свои частни училища със свои учебни програми, с учебници, печатани в Гърция, както и учители, назначени от гръцките вероизповедни общини. В това отношение гърците в България стоят на значително по-високо ниво от своите сънародници в Гърция: на 100 гърци в България се падат 6-8 ученика, докато в Гърция 3-7.

Но същевременно хиляди гърци заменят българското си поданство с гръцко, подкрепят с пари андартските банди, даже се включват в тях и се поддават на нелоялните антибългарски подстрекателства на гръцките консули и фенерските владици. Поради това те се превръщат в мишена на антигръцкото движение в България. Само през периода 1 август 1906 -1 юни 1907 от България се изселват 1 200 гърци. По-голямата част от тях - 6595 души, се изселват нелегално (Горепосочените данни са взети от споменатия по-горе труд на К. Костадинов).

Българските власти не подкрепят изселването на гърците от България, което се споменава и в разглежданата публикация на гръцкия историк. Не подкрепят защото съзнават, че голяма част от т.н. гърци са погърчени българи. Така например в труда на В. Дечев: "Миналото на Чепеларе", издадена в София през 1928 г. на стр. 95, цитирайки вестник "Македония" от 30.12.1867 г. се твърди, че селата Смилян и Ясъкьой били под влиянието на патриаршията. За с. Ясъкьой четем следното: "Към 60-те години на миналия (19 век –бел.м.) жителите се наричали "гърци" и говорят уж гръцки, но толкоз мешано с български, щото показува, че са погърчени неотдавна, това свидетелствува и облеклото им, което е истото както на българите от Ахъ-челебийската нахия (Горно-арденската – бел. м), тъй приликата на домашний живот, свидетелствуват още за българското им произхождение".

Това в голяма степен се потвърждава за населението в Източна Румелия, в която след опустошителното нашествие на османлиите в края на 14 век, районът по-късно отново се съживява с пришълци от българските земи, към които патриаршията проявява особени грижи, за да ги приобщи към каузата на фанариотите, предоставяйки им доста привилегии в сравнение с коренното население. Местното население тези пришълци ги нарича парпанковци и кариоти.

След създаването на българското княжество голяма част от гърчещите се българи окончателно скъсва с гъркоманията и се връща към българските си корени. Процесът на ребългаризация за някои продължава дълго време и това става обект на внимание на гръцката пропаганда, което се потвърждава и от разглеждания труд. Ето защо не може да има съмнение, че целта на публикацията е да даде аргументи на гръцката дипломация срещу евентуални настоящи или бъдещи претенции от българска страна за признаване правата на българското малцинство в Гърция и за човешките му права. Междувпрочем това се признава от член 3 на действащия Севърски договор от 10 август 1920 г., но и от някои съвременни гръцки политици, особено когато се защитават срещу претенциите на Република Македония за "македонско" национално малцинство в Гърция. За зловещата съдба на това дискриминирано почти 100 години население знаем не само ние, но това го знаят и хората извън пределите на района ни. Колкото

по-скоро се осъзнае необходимостта от признаването му и спазването на човешките му права, толкова по-добре не само за добросъседските отношения в настоящия момент, но и за избягване на бъдещи сблъсъци на тази основа.

Анастас Геров

ОТЗИВИ

ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКИ КОНФЛИКТИ 1880-1908 г.

(477 страници с приложенията), Автор: Спиридон Сфетас, изд. Епикентро 2008 г.

(Σπυρίδων Σφέτας, Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880 – 1908)

Трудът обхваща 477 страници с приложенията. Авторът във въведение, четири глави, и заключение описва българо - гръцките отношения през посочения в заглавието период, наблягайки в по-голяма степен върху възникналите неблагоприятни аспекти в двустранните отношения след създаването на българската държава през 1878 година. Накрая е дадена библиографска справка и именник на описаните лица. В приложение са дадени фотокопия на документи и снимки на гръцки и български дейци, описани в труда.

По неписано правило е възприето отзивът да посочи положителните страни на даден труд и в заключение да се посочат някои недостатъци или пропуски. За съжаление, прочитайки написаното от автора, непредубеденият читател остава с впечатление, че публикацията е израз на политическа поръчка и в голяма степен обслужва ретроградни цели, подобно на издания в Гърция преди около 15 години фамозен "помашки речник", на новосъздаден "помашки етнос". С оглед на това, този път ще нарушим традицията и ще посочим предимно някои от забелязаните необективни тълкувания, оценки или пропуски.

Във въведението авторът подчертава, че за «първи път Гърция и България, освободени от товара на миналото, свързан с териториалните препирни и малцинствените въпроси, имат възможност за развитие на по-широко икономическо сътрудничество като членове на ЕС и НАТО» и «за първи път руското присъствие в България не представлява за Гърция източник на безпокойство, но и възможност в рамките на глобализираната икономическа система.». От гледище на автора възникналите смутове през споменатия период се дължат на факта, че гърците и българите не са положили едновременно своето начало за своето национално пробуждане. Според него закъснението на българите се дължало на следните четири фактора: «1) Липсата на българска диаспора в Западна Европа, която би могла да приеме и да оползотвори влиянието на европейското просвещение, както това стана с гърците и сърбите. Имаше българска колония в Одеса, но тя беше под влияние на елинизма, 2) липсата на църква, която да съхрани българската средновековна традиция след унищожаването на Охридската архиепископия (1767 г.), 3) присъствието на силна турска армия по българските земи, способна да потуши бунтовете на българите и 4) силното цивилизационно влияние посредством Вселенската Патриаршия и гръцките общини в България. Понятието "грък" означаваше просветен и богат, докато понятието "българин" означаваше недоелян и невъзпитан човек».

Този последен четвърти фактор за българското късно пробуждане е необясним защото според твърдението на автора «цивилизационното влияние на елинизма, посредством църквата или чрез училищата, предоставящи светско образование, не е било еманация на един организиран план на гърците за елинизирание на българите, но естествено следствие на стопанското и духовно излъчване на елинизма». Интересно съждение също така е, че «учителите, власи или арнаути, никога не са подчертавали пред българските ученици, че те са гърци или, че те трябва да се погърчат». Естествен е въпросът къде са били през това време гръцките учители а децата са били обучавани от власи или от арнаути. Ако човек направи справка в тълковния речник на гръцкия език, издание на О.Е.Е АТЛАС, Атина, 1960 г. от колектив от 10 филолози (Т. Гулас, С. Херетакис, С.А. Папастаматиу, И. Цакири, М. Янакопулу, А. Папандреу, М. Лилис, на стр.393-394 под понятието "влах", (βλάχος, βλαχάκι = αγροίκος, άξετος) трябва да се разбира човек от влашки произход, който е селяндур, грубиян, необразован, недоелян, селяндурски,

нетактичен, изостанал в културно отношение човек. А под понятието “арнаутин” (αρβανίτης), трябва да се разбира: а) - албанец и б) – груб, арогантен, тираничен, деспотичен, упорит човек. Такива ли са били, според автора, учителите, обучавали българите?. От недодялани учители не могат да излязат просветени лица.

Засяга се въпроса на борбата за самостоятелна българска църква, въпреки, че “дългогодишното подчинение на българите на вселенската патриаршия не беше създадо проблеми на съжителството между гърци и българи. Патриаршията не беше приложила конкретен план за насилствено елинизирание на българите. Проблемите възникнаха когато българите започнаха да поставят въпроса за създаване на автокефална българска църква, без да бъде създадена българска държава”. Такива твърдения звучат, меко казано, твърде наивно. Достатъчно е човек да прочете “Житие и страдания беднаго Софрония”, за да разбере отношението на патриаршията към своите “братя во Христе”, много преди българите да вдигнат глава за самостоятелна българска църква. Апогеят на тази позиция на патриаршията получи своите изяви по време на борбата за самостоятелна българска църква. Могат да се споменат много примери от средата на 19-^{ия} век до началото на 20-^{ия} век: Одринският гръцки владика Дионисий, впоследствие издигнат за патриарх, по време на Берлинския конгрес събрал под молби, написани на френски език, подписи от населението с печати от кметове, че населението в Тракия искало да си остане под турско управление, като подвел хората, че в молбите пишело да не се връщат турците. Когато на 31 януари 1879 г. в Одрин се явил новият валия Рауф, Дионсий го поздравил с думите: “Досега християните бяха в робство, но днес като влизат отново под защитата на тюрското правителство, те вечно ще се наслаждават на пълна свобода и благоденствие”. Благодарение на високия патриотичен дух и жажда за свобода, всичко това завършило трагикомично. Повлечен като мърша по стълбите на митрополията от огромна маса възмутени жени, без килимьвка, без обувки, той станал за смях пред населението на града. (вж. Анастас Сп. Разбойников, д-р Спас Ан. Разбойников: “Населението на южна Тракия с оглед народностните отношения в 1830,1878, 1912 и 1920 година”, изд. Карина М. Тодорова, София 1999 г. стр.221). А един от най-злостните врагове на българщината – Костурският митрополит Германос Каравангелис на въпрос на каймакамина на град Костур защо той подкрепя тюрската власт срещу своите едновеци християни, без смущение отговаря, че за да настъпи времето на елинизма най-напред трябвало да се разправи с основния си враг – българите. Всеизвестна е снимката с образа му в компанията на тюрски военни от времето на Илинденското въстание, показваща участието му в бомбардирането с топове на българските села от турците. Екзарх Йосиф Първи характеризира патриарха като орган на гръцката пропаганда. За третирания в труда период става все по-очевидно, че вселенската патриаршия хармонизира политика си с тази на гръцката държава по македонския въпрос. По същество това е заговор на вселенската патриаршия и гръцкото правителство за унищожаване на българщината в Македония.

Описано е поведението на Русия преди и след създаването на българската Уния, както и подписването на 20 февруари 1870 г. на султански ферман за създаването на българската екзархия, обхващаща първоначално 15 епархии, включително и във Велес. Посочена е ролята на Георги Раковски идеолога на борбата за освобождение на България от тюрско иго. Подчертава се, че “българите не успяха да организират едно революционно движение с голям обхват както гърците и сърбите, за да интернационализират българския въпрос”, като се посочва и фактора състояние на модернизиранията османска армия през втората половина на 19^{ия} век. Дава се оценка и на руско – тюрската война и на Санстефанския договор, който “нарушил” вътрешнобалканското равновесие и равновесието в международните отношения. Създаването на българската държава, макар и не в етническите си граници предизвика тревога сред гръцките политически кръгове и това накара “Гърция да пренасочи отношенията си с

новото българско княжество". Лайтмотивът на изследванията на автора се свежда до следните основни направления по отношение на гръцката политика към българското княжество: 1) Съдбата на елинизма в българското княжество и Източна Румелия 2) Предпоставки за отмяна на българската схизма 3) Определяне на сферите на влияние в Македония.

Авторът използва непубликувани документи на гръцкото министерство на външните работи и на българските държавни архиви, личния архив на Стефанос Драгумис, непубликувани немски, австрийски и английски архиви, публикувани размишления в документи, които имат връзка с темата, както и избрани статии от гръцкия и българския печат. В публикацията се цитират избирателно значителен брой публикации на български автори, вестници и документи от това време.

Отделните глави третират въпроси на вътрешнополитическите борби в новосъздаденото княжество. Към всяка глава има обширна част, която третира съдбата на гръцкото малцинство в княжеството и борбата му за съхранение на своята идентичност и правата си. По-голямата част (около 2/3) на книгата е посветена на тези проблеми. За сравнение в скоби са дадени страниците, които третират тези проблеми. Отделните глави с подзаглавията към тях са: глава първа (общо 60 страници)- гръцко-българските отношения по време на управлението на Батемберг (1880-1886 гг) със следните подзаглавия: Създаване на автономно български княжество, Въпроси на гръцко-българските отношения (елинизъм в българското княжество и Източна Румелия, българската схизма, определяне сферите на влияние в Македония), Образоването на Източна Румелия, дискриминация спрямо елинизма и присъединяването ѝ към княжество България (за тази глава 43 страници или повече от 2/3 от текста е посветен на "злощастната" съдба на елинизма в княжеството и в Източна Румелия).

За разлика от Гърция и Сърбия, които създават своите конституции (съответно през 1864 и 1888 гг) въз основа на вътрешни борби, българското княжество получава своята конституция предимно като външен "подарък". И консерватори и либерали са привърженици на модернизацията на страната. Обществената база либералите в България бяха селяните, на които се разпределиха османските поземлени имоти.

Поради своето геополитическо разположение, княжеството се превръща в поле на съперничество между Великите сили, особено на Австро-Унгария и Русия, изразено особено отчетливо в строежа на ж.п. мрежата и в корабоплаването по река Дунав. България се стреми да обвърже страната с Македония, не само заради факта, че смята населението за свое по език, вяра и менталитет, но и с цел да неутрализира стремежа на Австро-Унгария да се насочи на юг.

На първия дипломатически агент Анастасиос Византиос, изпратен в София през май 1880 г., е възложена задачата да предприеме действия за постигане на благоприятни за Гърция резултати по горепосочените три основни направления. Изразявайки недоволството си от постигнатото и от фриволното му и разхитително поведение от него, за което се цитира и "Български дневник" на К. Иречек, впоследствие Трикупис прави заключение, че "българите все още не оценяват правилно нещата и не се ръководят от духа на размени така, че да направят необходимите отстъпки, за да се постигне необходимото сближение на елинизма с българщината. По отношение на въпроса за отмяна на схизмата, той смята, че екзархията представлява националния въпрос, църковната му форма на политическата страна на македонския въпрос.

Авторът смята, че в Източна Румелия гърците са имали значително влияние, но при изработването на конституцията с помощта на генералния консул А.Н. Церетелев тяхната роля била ограничена. Според руските власти броят на гърците в Източна Румелия е 42516 души или около 13 пъти по-малко от българите (537231 души) или те са само 5,2% от общия брой на жителите (815513 д.). С причисляването на патриаршистите към гръцкия елемент общият им брой в Източна Румелия според автора е около 70 хиляди души. Българските източници

(например К. Костадинов в изследване си за антигръцкото движение във Варна в началото на 20^{-ия} век) гърците са почти 70 000 души като са доминирали количествено като етнос само в пет града – Анхиало (Поморие), Месемврия (Несебър), Кавакли (Тополовград), Станимака (Асеновград) и Созопол. “Културното им влияние обаче далеч надхвърля рамките и възможностите, обективно съществуващи или наложени от тях”. Това се дължи на т.н. “гъркомания” поради забавените възрожденски процеси, чиито пагубни последици водят до подмяна на езика и културата на българите. Това ги превръща не само в гърци, а във фанатични гръцки шовинисти – «модерни еничари». Рецидиви на това явление може да се наблюдават и в наши дни. Парадоксално е, че това се наблюдава особено сред потомците на прогонените от гърците бежанци от Македония и Тракия. Немалка роля за това играе и гръцката държава, подпомагаща гръцки клубове, неделни гръцки училища, организиране на курсове по гръцки език, безплатни екскурзии до Гърция и т.н.

След създаването си българската държава се «развиваше като активен противник на елинизма в междинната зона на македонското пространство, където националните идентичности бяха рехави». Гърция направи всичко възможно да реструктурира силите си и в следствие да обърне нещата в своя полза (стр.101).

Втора глава е посветена на поведението на Гърция и България в сянката на руско-българските противоречия след детронирането на Батемберг и началото на съперничеството за Македония.

Дадена е висока оценка на управлението на Стефан Стамболов когато княжеството постига забележителни успехи, оценени като икономическо чудо. Армията се модернизира и българите получават прозвището «прусаки на Итока». По отношение на външната политика също са постигнати успехи, като са получени 2 султански берата за назначаване на екзархийски епископи в Скопие и Охрид и ще 2 берата за Велес и Неврокоп. Победата на България в сръбско-българската война 1885 г и твърдото поведение срещу руския натиск репектираха правителството на Трикупис. Българската победа представляваше доказателство, че Гърция ще си има работа с един твърд съперник, особено ако не се постигне разбирателство в двустранните отношения. По това време основните въпроси бяха църковния и македонския. Според гледището на гръцкото правителство в централната зона на Македони наследението имало нестабилно национално съзнание и би могло да приеме както българска така и гръцка идентичност. Гърция има претенции към южната зона на Македония, включваща линията Битоля, Солун, Серес и Струмица. Гръцките планове са представени на руски посланик в Атина – Бизов, като гръцкият премиер предлага Русия да бъде арбитър за определяне сферите на влияние в Македония, с което се определяло бъдещото на Балканите. Позицията на Русия зависела от това дали Гърция нямала да се подаде на антируско влияние, на което Трикупис отговорил, че «гърците не са толкова непоследователни както българите» (стр.155). Очевидно Гърция се старее да извлече максимална полза от българско-руските противоречия и настъпил срыв в отношенията между княжеството и Русия, но се съобразява и с отношенията на Австро-Унгария и Англия, провеждащи балансирана политика спрямо двете страни, Гърция и България, особено що се отнася до Македония.

През 1891 г. Трикупис посещава Белград и София. Стамболов му отказва да се създаде съюз за разделяне на Македония. В писмо до Вълкович Стамболов отбелязва, че заключението му е, че между Черна Гора, Сърбия и Гърция има договореност за общи действия в Македония. Цитиран е българският вестник «Свобода», където Стамболов разкрива неискреността на Гърция и Сърбия. Основата на българската външна политика по това време, определена от Стамболов, се свежда до запазването на добри отношения с османската империя, укрепването на училищното и църковното дело в Македония. Като недостатък на политиката на Стамболов авторът определя, че въпреки отхвърлянето на Русия и свързването на бъдещето на България със Запада,

образецът за подражание не е либерална Англия или демократична Франция, а Германия на Бисмарк. Либералните принципи очевидно все още не са пуснали дълбоки корени сред българското общество по това време.

В следващата глава основно внимание при новите условия на руско-българското помирение се обръща внимание на църковния, македонския въпроси и на търговско –икономическите отношения между двете страни. Посочва се стремежът на Русия за вдигането на схизмата, като се подчертава, че “патриаршията следва да назначи български епископи във всички македонски епархии където българската народност е преобладаваща, да се разреши свободен обред на славянски език, да се погрижи за обучението в енорийските училища, да се въведе елементарно преподаване на народните езици (стр.229) Обратно, гръцката политика, се свеждаше до заличаването границите на елинизма и на славянизма. Критерий за сферите на влияние в Македония според българите е езикът, докато според гърците – религиозното съзнание (патриаршисти и екзархисти). Гръцката страна настоява за определяне на гръцката и на славянската зона в Македония и за екстрадиране на екзарх Йосиф Първи от Константинопол. Политиката, определена от кабинета на Теотокис начерта основните направления, които се свеждаха до формиране на приятелски отношения с османската империя, запазване статуквото в Македония, като се задейства гръцкия елемент там в съответствие с гръцките интереси.,

В последната глава се разглеждат събитията след Илинденското въстание и антигръцките митинги в България, предизвикани от гръцката въоръжена пропаганда в Македония. Разколът във ВМРО след въстанието и взаимните убийства сред македонските революционер подпомогна гръцката т.н. “македонска борба”. Само мимоходом се споменават кървавите събития в село Загоричани, предизвикани от главорезите на гръцките банди. Това е единственият сблъсък, споменат от автора, предизвикан от гръцка страна. Естествено, спестява се да се спомене къде се намира това селище, както и за злосторствата на гръцките банди в останалите селища в Македония, описани документално в книгата на Стайко Трифонов и Величко Георгиев, “Гръцката и сръбска пропаганда в Македония, края на XIX- началото на XX век”, издание на МНИ - София, 1995 г.

Може да се разбере пристрастността на автора към проблема за протестното движение на свободното българско гражданство, предизвикано от зверствата срещу нашите кръвни братя в Македония. Той посвещава публикацията си на паметта на дядо си – източно румелиец. Но си спестява обяснението защо и от кого са предизвикани сблъсъците срещу гърците по Черноморието и в Източна Румелия Те са отговор на зверствата в Македония, в които са замесени и владици. Турското правителство е поискало отзоваването на девет гръцки владици от Македония. Митрополитът на град Драма Хрисостомос е отзован по искане на английското посолство. Значителна част от европейския печат подкрепя българските действия. Лондонският вестник “Таймс” помества протестно писмо на гръцкия посланик, но подчертава, че нахлуването на гръцките чети в Македония е най-голямото зло за тази и без това размирна област”. В реч пред английския парламент един оратор заявява: «Аз няма да изброявам гръцките зверства в Македония, защото би станало нужда да се отстрани публиката и да се говори при закрити врати». Румънският посланик в Австро-Унгария в изявление до местния печат твърди, че «най-опасен и отвратителен агент е панелинистичното духовенство», и добавя: «Навсякъде където има гръцко владишко седалище в Македония, пазенето на реда трябва да се повери на консулите на Великите сили».

Гръцкото население разполага с всички права, предвидени в българската Конституция. След освобождението на България то избира свои представители в парламента като от 1887 до 1901 г. са избрани 17 депутати. Гърците имат общински съветници и кметове, както и държавни чиновници във всички ведомства. През 1896 г. на държавна служба са 126 гърци, от които най-

много, 40 души, в Министерство на вътрешните работи, главно лекари, и 27 души в Министерството на войната.

Гърците упражняват свободно всички професии, даже те са част от търговско-промишления елит на България. В промишлеността се ползват от всички привилегии по Закона за насърчаване на местната индустрия, в търговията притежават някои от най-крупните предприятия и т.н.

В църковно отношение гърците са организирани в пет епархии с титулярни митрополити (Варна, Анхиало, Созопол, Месемврия, Пловдив), назначени от Цариградската патриаршия. Гръцкото население, което по това време брои 70 хиляди души притежава 125 църкви и манастири, а 2 900 000 българи през 1906 г. едва 1883 г., т.е. като качествено отношение три пъти по-малко. Това са стари църкви построени с общи средства. Поддържат свои частни училища със свои учебни програми, с учебници, печатани в Гърция, както и учители, назначени от гръцките вероизповедни общини. В това отношение гърците в България стоят на значително по-високо ниво от своите сънародници в Гърция: на 100 гърци в България се падат 6-8 ученика, докато в Гърция 3-7.

Но същевременно хиляди гърци заменят българското си поданство с гръцко, подкрепят с пари андартските банди, даже се включват в тях и се поддават на нелоялните антибългарски подстрекателства на гръцките консули и фенерските владици. Поради това те се превръщат в мишена на антигръцкото движение в България. Само през периода 1 август 1906 -1 юни 1907 от България се изселват 1 200 гърци. По-голямата част от тях - 6595 души, се изселват нелегално (Горепосочените данни са взети от споменатия по-горе труд на К. Костадинов).

Българските власти не подкрепят изселването на гърците от България, което се споменава и в разглежданата публикация на гръцкия историк. Не подкрепят защото съзнават, че голяма част от т.н. гърци са погърчени българи. Така например в труда на В. Дечев: "Миналото на Чепеларе", издадена в София през 1928 г. на стр. 95, цитирайки вестник "Македония" от 30.12.1867 г. се твърди, че селата Смилян и Яськьой били под влиянието на патриаршията. За с. Яськьой четем следното: "Към 60-те години на миналия (19 век –бел.м.) жителите се наричали "гърци" и говорят уж гръцки, но толкоз мешано с български, щото показува, че са погърчени неотдавна, това свидетелствува и облеклото им, което е истото както на българите от Ахъ-челебийската нахия (Горно-арденската – бел. м), тъй приликата на домашний живот, свидетелствуват още за българското им произхождение".

Това в голяма степен се потвърждава за населението в Източна Румелия, в която след опустошителното нашествие на османлиите в края на 14 век, районът по-късно отново се съживява с пришълци от българските земи, към които патриаршията проявява особени грижи, за да ги приобщи към каузата на фанариотите, предоставяйки им доста привилегии в сравнение с коренното население. Местното население тези пришълци ги нарича парпанковци и кариоти.

След създаването на българското княжество голяма част от гърчещите се българи окончателно скъсва с гъркоманията и се връща към българските си корени. Процесът на ребългаризация за някои продължава дълго време и това става обект на внимание на гръцката пропаганда, което се потвърждава и от разглеждания труд. Ето защо не може да има съмнение, че целта на публикацията е да даде аргументи на гръцката дипломация срещу евентуални настоящи или бъдещи претенции от българска страна за признаване правата на българското малцинство в Гърция и за човешките му права. Междувпрочем това се признава от член 3 на действащия Севърски договор от 10 август 1920 г., но и от някои съвременни гръцки политици, особено когато се защитават срещу претенциите на Република Македония за "македонско" национално малцинство в Гърция. За злочастната съдба на това дискриминирано почти 100 години население знаем не само ние, но това го знаят и хората извън пределите на района ни. Колкото

по-скоро се осъзнае необходимостта от признаването му и спазването на човешките му права, толкова по-добре не само за добросъседските отношения в настоящия момент, но и за избягване на бъдещи сблъсъци на тази основа.

Анастас Геров

ОТЗИВИ

ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКИ КОНФЛИКТИ 1880-1908 г.

(477 страници с приложенията), Автор: Спиридон Сфетас, изд. Епикентро 2008 г.

(Σπυρίδων Σφέτας, Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880 – 1908)

Трудът обхваща 477 страници с приложенията. Авторът във въведение, четири глави, и заключение описва българо - гръцките отношения през посочения в заглавието период, наблягайки в по-голяма степен върху възникналите неблагоприятни аспекти в двустранните отношения след създаването на българската държава през 1878 година. Накрая е дадена библиографска справка и именник на описаните лица. В приложение са дадени фотокопия на документи и снимки на гръцки и български дейци, описани в труда.

По неписано правило е възприето отзивът да посочи положителните страни на даден труд и в заключение да се посочат някои недостатъци или пропуски. За съжаление, прочитайки написаното от автора, непредубеденият читател остава с впечатление, че публикацията е израз на политическа поръчка и в голяма степен обслужва ретроградни цели, подобно на издания в Гърция преди около 15 години фамозен "помашки речник", на новосъздаден "помашки етнос". С оглед на това, този път ще нарушим традицията и ще посочим предимно някои от забелязаните необективни тълкувания, оценки или пропуски.

Във въведението авторът подчертава, че за «първи път Гърция и България, освободени от товара на миналото, свързан с териториалните препирни и малцинствените въпроси, имат възможност за развитие на по-широко икономическо сътрудничество като членове на ЕС и НАТО» и «за първи път руското присъствие в България не представлява за Гърция източник на безпокойство, но и възможност в рамките на глобализираната икономическа система.». От гледище на автора възникналите смутове през споменатия период се дължат на факта, че гърците и българите не са положили едновременно своето начало за своето национално пробуждане. Според него закъснението на българите се дължало на следните четири фактора: «1) Липсата на българска диаспора в Западна Европа, която би могла да приеме и да оползотвори влиянието на европейското просвещение, както това стана с гърците и сърбите. Имаше българска колония в Одеса, но тя беше под влияние на елинизма, 2) липсата на църква, която да съхрани българската средновековна традиция след унищожаването на Охридската архиепископия (1767 г.), 3) присъствието на силна турска армия по българските земи, способна да потуши бунтовете на българите и 4) силното цивилизационно влияние посредством Вселенската Патриаршия и гръцките общини в България. Понятието "грък" означаваше просветен и богат, докато понятието "българин" означаваше недоелян и невъзпитан човек».

Този последен четвърти фактор за българското късно пробуждане е необясним защото според твърдението на автора «цивилизационното влияние на елинизма, посредством църквата или чрез училищата, предоставящи светско образование, не е било еманация на един организиран план на гърците за елинизирание на българите, но естествено следствие на стопанското и духовно излъчване на елинизма». Интересно съждение също така е, че «учителите, власи или арнаути, никога не са подчертавали пред българските ученици, че те са гърци или, че те трябва да се погърчат». Естествен е въпросът къде са били през това време гръцките учители а децата са били обучавани от власи или от арнаути. Ако човек направи справка в тълковния речник на гръцкия език, издание на О.Е.Е АТЛАС, Атина, 1960 г. от колектив от 10 филолози (Т. Гулас, С. Херетакис, С.А. Папастаматиу, И. Цакири, М. Янакопулу, А. Папандреу, М. Лилис, на стр.393-394 под понятието "влах", (βλάχος, βλαχάκι = αγροίκος, άξετος) трябва да се разбира човек от влашки произход, който е селяндур, грубиян, необразован, недоелян, селяндурски,

нетактичен, изостанал в културно отношение човек. А под понятието “арнаутин” (αρβανίτης), трябва да се разбира: а) - албанец и б) – груб, арогантен, тираничен, деспотичен, упорит човек. Такива ли са били, според автора, учителите, обучавали българите?. От недодялани учители не могат да излязат просветени лица.

Засяга се въпроса на борбата за самостоятелна българска църква, въпреки, че “дългогодишното подчинение на българите на вселенската патриаршия не беше създавало проблеми на съжителството между гърци и българи. Патриаршията не беше приложила конкретен план за насилствено елинизирание на българите. Проблемите възникнаха когато българите започнаха да поставят въпроса за създаване на автокефална българска църква, без да бъде създадена българска държава”. Такива твърдения звучат, меко казано, твърде наивно. Достатъчно е човек да прочете “Житие и страдания беднаго Софрония”, за да разбере отношението на патриаршията към своите “братя во Христе”, много преди българите да вдигнат глава за самостоятелна българска църква. Апогеят на тази позиция на патриаршията получи своите изяви по време на борбата за самостоятелна българска църква. Могат да се споменат много примери от средата на 19-^{ия} век до началото на 20-^{ия} век: Одринският гръцки владика Дионисий, впоследствие издигнат за патриарх, по време на Берлинския конгрес събрал под молби, написани на френски език, подписи от населението с печати от кметове, че населението в Тракия искало да си остане под турско управление, като подвел хората, че в молбите пишело да не се връщат турците. Когато на 31 януари 1879 г. в Одрин се явил новият валия Рауф, Дионсий го поздравил с думите: “Досега християните бяха в робство, но днес като влизат отново под защитата на тюрското правителство, те вечно ще се наслаждават на пълна свобода и благоденствие”. Благодарение на високия патриотичен дух и жажда за свобода, всичко това завършило трагикомично. Повлечен като мърша по стълбите на митрополията от огромна маса възмутени жени, без килимьвка, без обувки, той станал за смях пред населението на града. (вж. Анастас Сп. Разбойников, д-р Спас Ан. Разбойников: “Населението на южна Тракия с оглед народностните отношения в 1830,1878, 1912 и 1920 година”, изд. Карина М. Тодорова, София 1999 г. стр.221). А един от най-злостните врагове на българщината – Костурският митрополит Германос Каравангелис на въпрос на каймакамина на град Костур защо той подкрепя тюрската власт срещу своите едновременци християни, без смущение отговаря, че за да настъпи времето на елинизма най-напред трябвало да се разправи с основния си враг – българите. Всеизвестна е снимката с образа му в компанията на тюрски военни от времето на Илинденското въстание, показваща участието му в бомбардирането с топове на българските села от турците. Екзарх Йосиф Първи характеризира патриарха като орган на гръцката пропаганда. За третирания в труда период става все по-очевидно, че вселенската патриаршия хармонизира политика си с тази на гръцката държава по македонския въпрос. По същество това е заговор на вселенската патриаршия и гръцкото правителство за унищожаване на българщината в Македония.

Описано е поведението на Русия преди и след създаването на българската Уния, както и подписването на 20 февруари 1870 г. на султански ферман за създаването на българската екзархия, обхващаща първоначално 15 епархии, включително и във Велес. Посочена е ролята на Георги Раковски идеолога на борбата за освобождение на България от тюрско иго. Подчертава се, че “българите не успяха да организират едно революционно движение с голям обхват както гърците и сърбите, за да интернационализират българския въпрос”, като се посочва и фактора състояние на модернизиранията османска армия през втората половина на 19-^{ия} век. Дава се оценка и на руско – тюрската война и на Санстефанския договор, който “нарушил” вътрешнобалканското равновесие и равновесието в международните отношения. Създаването на българската държава, макар и не в етническите си граници предизвика тревога сред гръцките политически кръгове и това накара “Гърция да пренасочи отношенията си с

новото българско княжество". Лайтмотивът на изследванията на автора се свежда до следните основни направления по отношение на гръцката политика към българското княжество: 1) Съдбата на елинизма в българското княжество и Източна Румелия 2) Предпоставки за отмяна на българската схизма 3) Определяне на сферите на влияние в Македония.

Авторът използва непубликувани документи на гръцкото министерство на външните работи и на българските държавни архиви, личния архив на Стефанос Драгумис, непубликувани немски, австрийски и английски архиви, публикувани размишления в документи, които имат връзка с темата, както и избрани статии от гръцкия и българския печат. В публикацията се цитират избирателно значителен брой публикации на български автори, вестници и документи от това време.

Отделните глави третират въпроси на вътрешнополитическите борби в новосъздаденото княжество. Към всяка глава има обширна част, която третира съдбата на гръцкото малцинство в княжеството и борбата му за съхранение на своята идентичност и правата си. По-голямата част (около 2/3) на книгата е посветена на тези проблеми. За сравнение в скоби са дадени страниците, които третират тези проблеми. Отделните глави с подзаглавията към тях са: глава първа (общо 60 страници)- гръцко-българските отношения по време на управлението на Батемберг (1880-1886 гг) със следните подзаглавия: Създаване на автономно български княжество, Въпроси на гръцко-българските отношения (елинизъм в българското княжество и Източна Румелия, българската схизма, определяне сферите на влияние в Македония), Образоването на Източна Румелия, дискриминация спрямо елинизма и присъединяването ѝ към княжество България (за тази глава 43 страници или повече от 2/3 от текста е посветен на "злощастната" съдба на елинизма в княжеството и в Източна Румелия).

За разлика от Гърция и Сърбия, които създават своите конституции (съответно през 1864 и 1888 гг) въз основа на вътрешни борби, българското княжество получава своята конституция предимно като външен "подарък". И консерватори и либерали са привърженици на модернизацията на страната. Обществената база либералите в България бяха селяните, на които се разпределиха османските поземлени имоти.

Поради своето геополитическо разположение, княжеството се превръща в поле на съперничество между Великите сили, особено на Австро-Унгария и Русия, изразено особено отчетливо в строежа на ж.п. мрежата и в корабоплаването по река Дунав. България се стреми да обвърже страната с Македония, не само заради факта, че смята населението за свое по език, вяра и манталитет, но и с цел да неутрализира стремежа на Австро-Унгария да се насочи на юг.

На първия дипломатически агент Анастасиос Византиос, изпратен в София през май 1880 г., е възложена задачата да предприеме действия за постигане на благоприятни за Гърция резултати по горепосочените три основни направления. Изразявайки недоволството си от постигнатото и от фриволното му и разхитително поведение от него, за което се цитира и "Български дневник" на К. Иречек, впоследствие Трикупис прави заключение, че "българите все още не оценяват правилно нещата и не се ръководят от духа на размени така, че да направят необходимите отстъпки, за да се постигне необходимото сближение на елинизма с българщината. По отношение на въпроса за отмяна на схизмата, той смята, че екзархията представлява националния въпрос, църковната му форма на политическата страна на македонския въпрос.

Авторът смята, че в Източна Румелия гърците са имали значително влияние, но при изработването на конституцията с помощта на генералния консул А.Н. Церетелев тяхната роля била ограничена. Според руските власти броят на гърците в Източна Румелия е 42516 души или около 13 пъти по-малко от българите (537231 души) или те са само 5,2% от общия брой на жителите (815513 д.). С причисляването на патриаршистите към гръцкия елемент общият им брой в Източна Румелия според автора е около 70 хиляди души. Българските източници

(например К. Костадинов в изследване си за антигръцкото движение във Варна в началото на 20-ия век) гърците са почти 70 000 души като са доминирали количествено като етнос само в пет града – Анхиало (Поморие), Месемврия (Несебър), Кавакли (Тополовград), Станимака (Асеновград) и Созопол. “Културното им влияние обаче далеч надхвърля рамките и възможностите, обективно съществуващи или наложени от тях”. Това се дължи на т.н. “гъркомания” поради забавените възрожденски процеси, чиито пагубни последици водят до подмяна на езика и културата на българите. Това ги превръща не само в гърци, а във фанатични гръцки шовинисти – «модерни еничари». Рецидиви на това явление може да се наблюдават и в наши дни. Парадоксално е, че това се наблюдава особено сред потомците на прогонените от гърците бежанци от Македония и Тракия. Немалка роля за това играе и гръцката държава, подпомагаща гръцки клубове, неделни гръцки училища, организиране на курсове по гръцки език, безплатни екскурзии до Гърция и т.н.

След създаването си българската държава се «развиваше като активен противник на елинизма в междинната зона на македонското пространство, където националните идентичности бяха рехави». Гърция направи всичко възможно да реструктурира силите си и в следствие да обърне нещата в своя полза (стр.101).

Втора глава е посветена на поведението на Гърция и България в сянката на руско-българските противоречия след детронирането на Батемберг и началото на съперничеството за Македония.

Дадена е висока оценка на управлението на Стефан Стамболов когато княжеството постига забележителни успехи, оценени като икономическо чудо. Армията се модернизира и българите получават прозвището «прусаци на Итока». По отношение на външната политика също са постигнати успехи, като са получени 2 султански берата за назначаване на екзархийски епископи в Скопие и Охрид и ще 2 берата за Велес и Неврокоп. Победата на България в сръбско-българската война 1885 г и твърдото поведение срещу руския натиск репектираха правителството на Трикупис. Българската победа представляваше доказателство, че Гърция ще си има работа с един твърд съперник, особено ако не се постигне разбирателство в двустранните отношения. По това време основните въпроси бяха църковния и македонския. Според гледището на гръцкото правителство в централната зона на Македони наследството имало нестабилно национално съзнание и би могло да приеме както българска така и гръцка идентичност. Гърция има претенции към южната зона на Македония, включваща линията Битоля, Солун, Серес и Струмица. Гръцките планове са представени на руски посланик в Атина – Бизов, като гръцкият премиер предлага Русия да бъде арбитър за определяне сферите на влияние в Македония, с което се определяло бъдещото на Балканите. Позицията на Русия зависела от това дали Гърция нямала да се подаде на антируско влияние, на което Трикупис отговорил, че «гърците не са толкова непоследователни както българите» (стр.155). Очевидно Гърция се старее да извлече максимална полза от българско-руските противоречия и настъпилия срыв в отношенията между княжеството и Русия, но се съобразява и с отношенията на Австро-Унгария и Англия, провеждащи балансирана политика спрямо двете страни, Гърция и България, особено що се отнася до Македония.

През 1891 г. Трикупис посещава Белград и София. Стамболов му отказва да се създаде съюз за разделяне на Македония. В писмо до Вълкович Стамболов отбелязва, че заключението му е, че между Черна Гора, Сърбия и Гърция има договореност за общи действия в Македония. Цитиран е българският вестник «Свобода», където Стамболов разкрива неискреността на Гърция и Сърбия. Основата на българската външна политика по това време, определена от Стамболов, се свежда до запазването на добри отношения с османската империя, укрепването на училищното и църковното дело в Македония. Като недостатък на политиката на Стамболов авторът определя, че въпреки отхвърлянето на Русия и свързването на бъдещето на България със Запада,

образецът за подражание не е либерална Англия или демократична Франция, а Германия на Бисмарк. Либералните принципи очевидно все още не са пуснали дълбоки корени сред българското общество по това време.

В следващата глава основно внимание при новите условия на руско-българското помирение се обръща внимание на църковния, македонския въпроси и на търговско –икономическите отношения между двете страни. Посочва се стремежът на Русия за вдигането на схизмата, като се подчертава, че “патриаршията следва да назначи български епископи във всички македонски епархии където българската народност е преобладаваща, да се разреши свободен обред на славянски език, да се погрижи за обучението в енорийските училища, да се въведе елементарно преподаване на народните езици (стр.229) Обратно, гръцката политика, се свеждаше до заличаването границите на елинизма и на славянизма. Критерий за сферите на влияние в Македония според българите е езикът, докато според гърците – религиозното съзнание (патриаршисти и екзархисти). Гръцката страна настоява за определяне на гръцката и на славянската зона в Македония и за екстрадиране на екзарх Йосиф Първи от Константинопол. Политиката, определена от кабинета на Теотокис начерта основните направления, които се свеждаха до формиране на приятелски отношения с османската империя, запазване статуквото в Македония, като се задейства гръцкия елемент там в съответствие с гръцките интереси.,

В последната глава се разглеждат събитията след Илинденското въстание и антигръцките митинги в България, предизвикани от гръцката въоръжена пропаганда в Македония. Разколът във ВМРО след въстанието и взаимните убийства сред македонските революционер подпомогна гръцката т.н. “македонска борба”. Само мимоходом се споменават кървавите събития в село Загоричани, предизвикани от главорезите на гръцките банди. Това е единственият сблъсък, споменат от автора, предизвикан от гръцка страна. Естествено, спестява се да се спомене къде се намира това селище, както и за злосторствата на гръцките банди в останалите селища в Македония, описани документално в книгата на Стайко Трифонов и Величко Георгиев, “Гръцката и сръбска пропаганда в Македония, края на XIX- началото на XX век”, издание на МНИ - София, 1995 г.

Може да се разбере пристрастността на автора към проблема за протестното движение на свободното българско гражданство, предизвикано от зверствата срещу нашите кръвни братя в Македония. Той посвещава публикацията си на паметта на дядо си – източно румелиец. Но си спестява обяснението защо и от кого са предизвикани сблъсъците срещу гърците по Черноморието и в Източна Румелия Те са отговор на зверствата в Македония, в които са замесени и владици. Турското правителство е поискало отзоваването на девет гръцки владици от Македония. Митрополитът на град Драма Хрисостомос е отзован по искане на английското посолство. Значителна част от европейския печат подкрепя българските действия. Лондонският вестник “Таймс” помества протестно писмо на гръцкия посланик, но подчертава, че нахлуването на гръцките чети в Македония е най-голямото зло за тази и без това размирна област”. В реч пред английския парламент един оратор заявява: «Аз няма да изброявам гръцките зверства в Македония, защото би станало нужда да се отстрани публиката и да се говори при закрити врати». Румънският посланик в Австро-Унгария в изявление до местния печат твърди, че «най-опасен и отвратителен агент е панелинистичното духовенство», и добавя: «Навсякъде където има гръцко владишко седалище в Македония, пазенето на реда трябва да се повери на консулите на Великите сили».

Гръцкото население разполага с всички права, предвидени в българската Конституция. След освобождението на България то избира свои представители в парламента като от 1887 до 1901 г. са избрани 17 депутати. Гърците имат общински съветници и кметове, както и държавни чиновници във всички ведомства. През 1896 г. на държавна служба са 126 гърци, от които най-

много, 40 души, в Министерство на вътрешните работи, главно лекари, и 27 души в Министерството на войната.

Гърците упражняват свободно всички професии, даже те са част от търговско-промишления елит на България. В промишлеността се ползват от всички привилегии по Закона за насърчаване на местната индустрия, в търговията притежават някои от най-крупните предприятия и т.н.

В църковно отношение гърците са организирани в пет епархии с титулярни митрополити (Варна, Анхиало, Созопол, Месемврия, Пловдив), назначени от Цариградската патриаршия. Гръцкото население, което по това време брои 70 хиляди души притежава 125 църкви и манастири, а 2 900 000 българи през 1906 г. едва 1883 г., т.е. като качествено отношение три пъти по-малко. Това са стари църкви построени с общи средства. Поддържат свои частни училища със свои учебни програми, с учебници, печатани в Гърция, както и учители, назначени от гръцките вероизповедни общини. В това отношение гърците в България стоят на значително по-високо ниво от своите сънародници в Гърция: на 100 гърци в България се падат 6-8 ученика, докато в Гърция 3-7.

Но същевременно хиляди гърци заменят българското си поданство с гръцко, подкрепят с пари андартските банди, даже се включват в тях и се поддават на нелоялните антибългарски подстрекателства на гръцките консули и фенерските владици. Поради това те се превръщат в мишена на антигръцкото движение в България. Само през периода 1 август 1906 -1 юни 1907 от България се изселват 1 200 гърци. По-голямата част от тях - 6595 души, се изселват нелегално (Горепосочените данни са взети от споменатия по-горе труд на К. Костадинов).

Българските власти не подкрепят изселването на гърците от България, което се споменава и в разглежданата публикация на гръцкия историк. Не подкрепят защото съзнават, че голяма част от т.н. гърци са погърчени българи. Така например в труда на В. Дечев: "Миналото на Чепеларе", издадена в София през 1928 г. на стр. 95, цитирайки вестник "Македония" от 30.12.1867 г. се твърди, че селата Смилян и Ясъкьой били под влиянието на патриаршията. За с. Ясъкьой четем следното: "Към 60-те години на миналия (19 век –бел.м.) жителите се наричали "гърци" и говорят уж гръцки, но толкоз мешано с български, щото показува, че са погърчени неотдавна, това свидетелствува и облеклото им, което е истото както на българите от Ахъ-челебийската нахия (Горно-арденската – бел. м), тъй приликата на домашний живот, свидетелствуват още за българското им произхождение".

Това в голяма степен се потвърждава за населението в Източна Румелия, в която след опустошителното нашествие на османлиите в края на 14 век, районът по-късно отново се съживява с пришълци от българските земи, към които патриаршията проявява особени грижи, за да ги приобщи към каузата на фанариотите, предоставяйки им доста привилегии в сравнение с коренното население. Местното население тези пришълци ги нарича парпанковци и кариоти.

След създаването на българското княжество голяма част от гърчещите се българи окончателно скъсва с гъркоманията и се връща към българските си корени. Процесът на ребългаризация за някои продължава дълго време и това става обект на внимание на гръцката пропаганда, което се потвърждава и от разглеждания труд. Ето защо не може да има съмнение, че целта на публикацията е да даде аргументи на гръцката дипломация срещу евентуални настоящи или бъдещи претенции от българска страна за признаване правата на българското малцинство в Гърция и за човешките му права. Междувпрочем това се признава от член 3 на действащия Севърски договор от 10 август 1920 г., но и от някои съвременни гръцки политици, особено когато се защитават срещу претенциите на Република Македония за "македонско" национално малцинство в Гърция. За злочастната съдба на това дискриминирано почти 100 години население знаем не само ние, но това го знаят и хората извън пределите на района ни. Колкото

по-скоро се осъзнае необходимостта от признаването му и спазването на човешките му права, толкова по-добре не само за добросъседските отношения в настоящия момент, но и за избягване на бъдещи сблъсъци на тази основа.